

УДК 332.1(477-72)"364"

Іван Мацюк,
аспірант,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра міжнародних економічних відносин і управління проектами,
м.Луцьк; ORCID: 0009-0002-1156-6838
e-mail: matsiuk.ivan@vnu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-19-27>

АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено теоретичні підходи інклюзивного розвитку територіальних громад. Проаналізовано обмеження для інклюзивного розвитку громад в умовах воєнного стану та можливостей реалізації цілей місцевого розвитку. Проведено аналіз впливу на доходи та видатки місцевих бюджетів Волинської області завершення реформи децентралізації в Україні у 2020 році та початку воєнних дій у 2022 році. Досліджено зміни у структурі доходів місцевих бюджетів у частині збільшення питомої ваги власних доходів, та зменшення частки трансфертів із державного бюджету. Вивчено вплив на доходи та можливості здійснювати заходи розвитку з місцевих бюджетів відносно географічної наближеності територіальних громад до зони проведення активних воєнних дій.

Ключові слова: можливості інклюзивного розвитку, територіальні громади, місцеві бюджети, децентралізація, воєнний стан.

Ivan Macjuk,
PhD student,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department international economic relations and project management,
Lutsk

ANALYSIS OF THE POSSIBILITIES OF INCLUSIVE DEVELOPMENT TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Introduction. The development of territorial communities to ensure the quality of life for their residents remains a relevant direction for scientific research. At the same time, opportunities for development initiatives differ between territorial communities after the completion of decentralization reforms and depend on their proximity to active conflict zones.

The purpose of the article. Conducting an analysis of the opportunities for inclusive development of territorial communities, taking into account the limited resources of local budgets.

Results. Based on the analysis results, the focus was on the current state of theoretical research on various aspects of inclusive development in territorial communities. In particular, it was established that inclusive growth has broader objectives compared to gross domestic product growth. The essence of inclusive development is to improve the well-being of residents in territorial communities, reduce poverty and inequality, and increase the involvement and active participation of people in the economy. An analysis was conducted on the impact of the completion of decentralization reform in Ukraine in 2020 and the onset of hostilities in 2022 on the revenues and expenditures of local budgets in Volyn Oblast. Changes in the structure of local budget revenues were studied, including an increase in the share of own revenues and a decrease in the proportion of transfers from the state budget.

Conclusions. The decentralization reform has a positive impact on the ability of territorial communities to carry out development expenditures from local budgets. However, while the capacity of territorial communities to meet the needs of local development has increased after the completion of the reform, it has been significantly complicated under the conditions of armed aggression by the Russian Federation. The impact of martial law on the indicators of revenues and expenditures of local budgets in the Volyn region has been confirmed, as well as the increased consequences of the impact of military operations on the indicator of own revenues of local budgets in the proximity of active combat zones. There is a need for further research on the theoretical and institutional possibilities of inclusive development of territorial communities, considering the limited resources of local budgets and the growing demands for expenditures due to the war.

Key words: inclusive development, territorial communities, local budgets, decentralization, martial law.

Актуальність теми. Можливості для розвитку є обмеженими в умовах воєнного стану. Водночас від розвитку економіки залежить спроможність громад впливати на покращення якості життя та соціального потенціалу їх жителів.

Місцеві бюджети відіграють важливу роль у регулюванні соціально-економічних процесів на регіональному рівні. Самостійність місцевих бюджетів України на сьогодні значно підвищилась із завершенням процесу децентралізації, проте дохідна частина місцевих бюджетів і надалі залежить не лише від зусиль місцевої влади в розвитку власної бази оподаткування, а й від перерозподілу фінансових ресурсів через державний бюджет, а саме – від надання міжбюджетних трансфертів.

На сьогодні, актуальним питанням для дослідження є вивчення спроможності територіальних громад після завершення реформи децентралізації ефективно забезпечувати потреби місцевого розвитку в умовах збройної агресії російської федерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників зазначеного спектру питань варто виокремити М.Лугову, І.Цимбалюк, Н.Павліху, Н.Ковшун, А. Мокія, Т.Желюк та інших. Активно досліджують зазначене питання також Національний інститут стратегічних досліджень, державна установа "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього Національної академії наук України", а також ряд міжнародні організації, такі як Організація об'єднаних націй, Організація економічного співробітництва та розвитку, Світовий банк, Міжнародна організація праці, Міжнародний валютний фонд і інші.

У працях волинських науковиць Н.Павліхи, І. Цимбалюк і Н. Хомюк досліджені різні аспекти інклюзивного місцевого розвитку, зокрема ними досліджено механізми активізації інвестиційної діяльності в регіонах України із врахуванням досвіду країн Європейського Союзу [1], засади інституціонального забезпечення інноваційного розвитку територіальних громад [2], внесок класичних та сучасних теорій регіонального розвитку у формування інклюзивного підходу [3], аспекти місцевого розвитку в умовах децентралізації, зокрема забезпечення конкурентоспроможності сільських територій [4] та інклюзивного розвитку регіону [5, 6, 7], вплив різних факторів (мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, прожиткового мінімуму, податкового навантаження, внесків на соціальне страхування) на рівень доходів населення із застосуванням кореляційно-регресійного аналізу [6] і інші.

Можливості залучення в умовах воєнного стану бюджетних ресурсів громади, а також залучення на цю мету субвенційних коштів з державного бюджету та грантових коштів від зарубіжних донорських організацій і коштів українських недержавних організацій для побудови системи цивільного захисту громади проаналізовані професоркою Західноукраїнського національного університету Т.Желюк [8].

Інклюзивний місцевий розвиток у своїх наукових дослідженнях аналізує доктор наук з державного управління А. Кожина. Зокрема, у своїх працях науковиця вивчає сутність та зміст поняття "інклюзивний місцевий розвиток" [9], а також інші методологічні та практичні аспекти інклюзивного місцевого розвитку [10].

Можливості переходу від теорії до практичного застосування інклюзивності розвитку проаналізовані в дослідженні співробітників Національного інституту стратегічних досліджень та науковій доповіді інституту регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього [11]. Згідно з їхніми висновками інклюзивний розвиток стрімко входить в перелік актуальних напрямків розвитку сучасності в науковому і практичному аспектах.

Метою нашого дослідження буде подальше вивчення можливостей для інклюзивного місцевого розвитку в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Згідно академічного тлумачного словника української мови [12] «місцевий» означає «який діє або має значення тільки в межах певної території, місцевості; не загальнодержавний», а «розвиток» - це «процес, в результаті якого відбувається зміна якості чогонебудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого». Отже, якщо узагальнити значення цих двох слів, то можна сформулювати визначення місцевого розвитку, як процес зміни якості чогонебудь в межах певної території, місцевості.

В останніх публікаціях А.Кожині на тему місцевого інклюзивного розвитку зазначене питання розглядається з огляду на різні аспекти, серед яких виділяються економічні і неекономічні. Поміж неекономічних розглядаються соціальний, культурний, історичний, інституційний та географічний напрямки [10]. При цьому, цілком погоджуємось із твердженнями науковиці, що зазначені неекономічні аспекти можуть мати вирішальне значення в процесі місцевого розвитку. Зокрема, на нашу думку географічний фактор на сьогодні є одним із ключових, оскільки із наближеністю території до зони ведення активних бойових дій значно зменшуються не тільки можливості для розвитку, а й для ведення будь-якої господарської діяльності.

Водночас, на нашу думку не менш важливими, а дуже часто і вирішальними чинниками у досягненні місцевого розвитку є економічні фактори розвитку регіонів і територіальних громад, основним мірилом яких можна вважати згідно наукових досліджень професорки Волинського національного університету імені Лесі Українки Н.Павліхи «якість життя жителів громад».

Стратегічною ціллю розвитку України за напрямом «Якість життя» визначено згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року №179 «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» [13] створення інклюзивного, інноваційного та освіченого суспільства, в якому громадяни мають рівні права та можливості для розвитку свого таланту протягом життя.

Досягнення зазначеної цілі планується здійснити завдяки:

- реалізації рівних прав та можливостей, інклюзії та безбар'єрності, розвитку свого таланту, здобуття освіти і розширених можливостей для працевлаштування протягом життя;
- підвищенню рівня здоров'я та тривалості життя населення;
- покращеній системі соціального захисту та підтримки вразливих верств населення;
- забезпеченню сприятливих умов для створення і споживання культурного продукту, реалізації культурного потенціалу, збереження культурної спадщини та її сталому використанню;
- забезпеченню кращої якості та безпеки навколишнього природного середовища;
- популяризації занять фізичною культурою і спортом.

На питання інклюзивного розвитку регіонів в контексті реалізації Стратегії сталого розвитку України до 2030 року зазначають Павліха Н., Цимбалюк І. у своїх наукових працях. Зокрема, вчені вказують, що «одним із шляхів розв'язання проблем сталого розвитку визнано запровадження альтернативної стратегії, що ґрунтується на підвищенні інтенсивності праці, тобто збільшенні відношення праці до капіталу та зменшенні кількості енергії та природних ресурсів. Ці ідеї в подальшому покладено в основу розробки теорії інклюзивного розвитку регіону, що досягається шляхом максимального залучення усіх верств суспільства до продуктивної праці, зниження диференціації в рівнях доходів і підвищення добробуту населення» [4].

Щодо визначення поняття інклюзивного зростання, то слово «інклюзія» (англ. inclusion – включення, залученість) трактується багатьма вченими, як збільшення ступеню участі усіх громадян у процесі економічного зростання і справедливий розподіл його результатів.

А.Базилук розглядає інклюзивне зростання як основу соціально-економічного розвитку. За твердженнями вченого саме інклюзивне економічне зростання призведе до соціально-економічного розвитку, а «модель інклюзивного розвитку є найбільш прийнятною для нашої країни у сенсі забезпечення конкурентоспроможності економіки та рівномірного підвищення добробуту усіх громадян» [14].

За твердженнями В.Решетило інклюзивне зростання має ширші цілі, ніж збільшення валового внутрішнього продукту. Воно спрямоване на розвиток людини, підвищення її добробуту і зниження рівня бідності та нерівності, вимагає активної участі в економіці людського ресурсу, а також підкреслює, що населення країни повинно впливати не лише на результати розподілу ВВП, але й на його виробництво. Важливою метою інклюзивного зростання є збільшення ступеня участі усіх громадян соціуму у процесі економічного зростання і справедливий розподіл його результатів [15].

Отже, інклюзивне зростання принципово відрізняється від зростання валового внутрішнього продукту [11]. Воно має більш широкі цілі, пов'язані із розвитком людини, підвищенням її добробуту, зниженням рівня бідності і нерівності; залученістю та активній участі людини в

економіці.

На необхідності досягнення інклюзивного економічного зростання в Україні говориться і у схваленій Верховною Радою України у 2019 році Програмі діяльності Кабінету Міністрів України [16]. Досягнути такого зростання планувалося перш за все завдяки розширенню економічної свободи та створенню рівних правил для всіх. Це мало сприяти залученню прямих іноземних інвестицій, підвищенню ділової активності та продуктивності економіки.

Зрозуміло, що будь-які плани розвитку нашої держави, які були сформовані до 24 лютого 2022 року потребують актуалізації до нових умов життя держави в умовах війни та наданого Європейською Радою Україні на саміті у Брюсселі 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Проте, підходи інклюзивного зростання залишаються актуальними і надалі, оскільки значна кількість країн світу включили їх в свою політику. Зазначені підходи базуються на методологічних розробках Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародного валютного фонду, Всесвітнього економічного форуму і означають швидке економічне зростання з одночасним створенням широких можливостей для всіх верств і соціальних груп населення на справедливий розподіл суспільного добробуту [9].

На нашу думку неможливо досягнути економічного розвитку держави без розвитку територіальних громад, які повинні стати основними складовими цеглинками майбутнього економічного зростання нашої держави. У свою чергу, можливості для розвитку територіальних громад будуть напряму залежати від доходної спроможності місцевих бюджетів.

Уже зараз можна чітко стверджувати, що підвищенню можливостей для місцевого розвитку в Україні сприяла реформа децентралізації, яка завершилась у 2020 році формуванням 1470-ти спроможних територіальних громад, у тому числі 54-х - у Волинській області. Зрозуміло, що формування спроможних територіальних громад не вирішило одночасно усіх проблем місцевого розвитку, та й визначення їх спроможності є дуже відносним.

Для прикладу, окремі громади з відносно низьким обсягом доходів місцевого бюджету та одночасно нерозвиненою мережею закладів соціально-культурної сфери були визнані спроможними у зв'язку із меншим обсягом потреб для забезпечення утримання цієї мережі закладів.

Незважаючи ні на що, кожна з 1470-ти громад отримали можливості самостійного формування цілей місцевого розвитку та здійснення пошуку ресурсів для їх реалізації.

В таблиці 1 ми можемо прослідкувати тенденції доходів місцевих бюджетів Волинської області упродовж останніх п'яти років, які за власними доходами загального фонду щорічно зростають, доходами спеціального фонду – практично не змінюються, трансфертами з державного бюджету до загального фонду місцевих бюджетів – зменшуються у 2019 році та практично не змінюються упродовж останніх трьох років і трансфертами до спеціального фонду місцевих бюджетів – щорічно зростають, крім 2022 року.

Таблиця 1

Тенденції доходів місцевих бюджетів Волинської області, млн грн

Роки	Власні доходи			Трансферти з державного бюджету		Доходи (разом)
	Загальний фонд	у т.ч. ПДФО	Спеціальний фонд	Загальний фонд	Спеціальний фонд	
2018	4 290,6	2 696,3	718,2	9 497,6	494,3	15 000,7
2019	4 974,1	3 218,8	433,5	8 494,5	657,1	14 559,2
2020	5 318,3	3 459,3	533,4	4 940,3	907,0	11 699,1
2021	6 427,0	4 238,5	440,8	5 362,1	1 017,6	13 247,5
2022	8 848,2	6 756,3	470,8	4 825,9	245,7	14 390,6

Джерело: Сформовано автором за матеріалами веб сайту департаменту фінансів Волинської обласної державної адміністрації

Наявність описаних вище тенденцій у власних доходах місцевих бюджетів пов'язані, в основному, зі щорічним зростанням надходжень податку на доходи фізичних осіб, який у свою чергу

збільшується завдяки росту номінального обсягу доходів населення через зростання фонду оплати праці на підприємствах, установах та організаціях області, а також через зростання надходжень у 2022 році податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення та інших виплат військовослужбовцям.

Водночас, тенденції надходжень трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам пов'язані із законодавчими змінами підходів до фінансування окремих галузей соціально-культурної сфери з 2020 року та завершенням реформи децентралізації. Це, насамперед, зміни у системі реалізації державних програм соціального захисту, зокрема, передача Мінсоцполітики видатків, які у 2019 році здійснювались за рахунок субвенцій з державного бюджету на надання пільг та житлових субсидій населенню та на державні соціальні допомоги. Крім того, з 1 квітня 2020 року видатки на оплату медичних послуг закладам охорони здоров'я здійснюються за програмою медичних гарантій населенню, фінансування якої проводиться напряму з державного бюджету. Загальний обсяг відповідних субвенцій для місцевих бюджетів Волинської області у 2019 році складав понад 4,0 млрд грн, а у 2020 році вони уже передані на фінансування за рахунок коштів державного бюджету.

За трансфертами з державного бюджету до спеціального фонду місцевих бюджетів найбільшу питому вагу займає субвенція з державного бюджету на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту й утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності в населених пунктах, обсяг якої щорічно зростає, крім 2022 року, у зв'язку з обмеженням фінансування відповідних видатків на період дії воєнного стану згідно Закону України від 24 лютого 2022 року №2102-ІХ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [17].

Також на можливість досягнення цілей інклюзивного розвитку територіальних громад під час дії воєнного стану значний вплив здійснюють запроваджені обмеження у фінансуванні видатків місцевих бюджетів для органів Казначейства, згідно постанови Кабміну від 9 червня 2021 року №590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» (зі змінами) [18]. Згідно з цією постановою пріоритетними визначено видатки на національну безпеку і оборону та на здійснення заходів правового режиму воєнного стану (перша черга витрат). Фінансування усіх інших видатків віднесено до другої та третьої черги витрат та здійснюється органами Казначейства у порядку черговості в залежності від наявності коштів на єдиному казначейському рахунку.

З урахуванням обсягів залучених ресурсів до місцевих бюджетів за даними таблиці 2 можна чітко простежити тенденції зміни обсягів капітальних видатків, які здійснювались за рахунок коштів місцевих бюджетів Волинської області у 2018-2022 роках.

Таблиця 2

Тенденції зміни обсягів капітальних видатків, які здійснювались за рахунок коштів місцевих бюджетів Волинської області у 2018-2022 роках, млн грн

Роки	Капітальні видатки								Загальний обсяг видатків (ЗФ і СФ разом)
	План на рік	виконано за звітний рік							
		усього	у тому числі за видами бюджетів:						
			обласних	міських	районних	селищних	сільських	ОТГ	
2018	1 866,1	1 356,3	350,3	488,1	131,0	26,2	61,1	299,6	15 079,2
2019	2 131,7	1 687,1	386,5	574,7	201,9	7,2	53,1	463,7	14 666,5
2020	2 623,0	2 246,9	839,4	267,5	234,7	5,2	33,6	866,4	11 850,0
2021	2 396,4	2 102,1	849,7	868,7	31,7	145,8	206,2	0,0	13 167,2
2022	1 637,8	839,5	85,3	556,0	29,5	90,3	78,5	0,0	12 442,7

Джерело: сформовано автором за даними звітності ГУ Держказначейства у Волинській області.

Ми бачимо щорічне зростання обсягів капітальних видатків місцевих бюджетів упродовж 2018-2021 років, що пов'язано із зростанням їх ресурсного забезпечення в умовах реформи

децентралізації. Найбільші обсяги капітальних видатків проведені з місцевих бюджетів Волинської області у 2020 і 2021 роках або після формування остаточного переліку спроможних територіальних громад. Не характерним є 2022 рік, у зв'язку з запровадженням пріоритетності видатків та обмеженнями на їх проведення органами Казначейства в умовах воєнного часу.

Якщо порівняти доходи (таблиця 1) і капітальні видатки (таблиця 2) місцевих бюджетів Волинської області, то у 2019 – 2021 роках питома вага капітальних видатків була досить велика (11,6-19,2 відсотка), а у 2022 році вона зменшилась майже утричі.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика доходів і капітальних видатків місцевих бюджетів Волинської області

Рік	Доходи	Видатки		Питома вага капітальних видатків у доходах
		Всього, у тому числі:	капітальні видатки	
2018	15000,7	15079,2	1356,3	9,0
2019	14559,2	14666,5	1687,1	11,6
2020	11699,1	11850	2246,9	19,2
2021	13247,5	13167,2	2102,1	15,9
2022	14390,6	12442,7	836,8	5,8

Джерело: сформовано автором.

Отже, запровадження воєнного стану у 2022 році вплинуло на показники доходів та видатків місцевих бюджетів Волинської області навіть з урахуванням того, що область не відноситься до зони проведення активних бойових дій.

У цьому аспекті цікаво буде дослідити як відобразилось на доходах місцевих бюджетів наближеність територіальних громад до зони активних бойових дій.

Перелік таких територіальних громад згідно постанови Кабміну від 6 грудня 2022 року №1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» [19] затверджується Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій за погодженням з Міністерством оборони на підставі пропозицій відповідних обласних військових адміністрацій.

До останнього оновленого переліку територіальних громад, розташованих у районах проведення воєнних дій, або тих, які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) входить 9 областей. Це територіальні громади Донецької (66 громад), Запорізької (62 громади), Харківської (56 громад), Херсонської (46 громад), Луганської (37 громад), Миколаївської (26 громад), Сумської (19 громад), Дніпропетровської (10 громад) і Чернігівської (4 громади) областей.

Динаміку доходів місцевих бюджетів України у 2022 році за даними порталу Open Budget розглянемо у таблиці 4.

Проблеми з наповненням місцевих бюджетів у зоні наближеній до активних бойових дій чітко простежуються у таблиці 4, зокрема майже усі такі області мають гіршу динаміку надходжень до місцевих бюджетів, порівняно з більш віддаленими областями.

Причинами цього стали як законодавчо надані податкові пільги щодо плати за землю, екологічного податку та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, так і міграція населення та неможливість фізичного здійснення будь-якої господарської діяльності в межах територій, на яких ведуться бойові дії.

З метою подальшого створення умов для забезпечення місцевого розвитку територіальних громад в Україні, на нашу думку доцільним було б відмінити практику законодавчого надання податкових пільг з платежів, що належать до доходів місцевих бюджетів, та призводять до зменшення їх спроможності забезпечувати відповідні видатки.

Таблиця 4

Динаміку доходів місцевих бюджетів України у 2022 році, млн грн

Назва території	Кількість громад у тимчасовій окупації	Виконання на 01.12.2021	Виконання на 01.12.2022	Відхилення	
				+/-	%
Херсонська обл.	46	6 540,49	3 800,62	-2 739,87	58,1
Луганська обл.	37	4 483,75	3 326,38	-1 157,37	74,2
Запорізька обл.	62	16 052,89	13 429,55	-2 623,34	83,7
Донецька обл.	66	16 083,31	13 830,96	-2 252,35	86,0
Харківська обл.	56	25 932,79	23 342,83	-2 589,95	90,0
Київська обл.		20 649,46	22 440,32	1 790,87	108,7
Дніпропетровська обл.	10	39 093,27	45 191,93	6 098,67	115,6
Одеська обл.		21 104,64	24 539,29	3 434,65	116,3
Полтавська обл.		15 517,78	18 313,24	2 795,46	118,0
Сумська обл.	19	8 277,55	9 808,20	1 530,65	118,5
Кіровоградська обл.		7 401,18	8 797,80	1 396,61	118,9
Чернігівська обл.	4	7 839,80	9 364,73	1 524,93	119,5
Черкаська обл.		9 290,36	11 687,68	2 397,32	125,8
Тернопільська обл.		6 048,46	7 636,90	1 588,44	126,3
Рівненська обл.		7 137,46	9 135,94	1 998,49	128,0
Вінницька обл.		11 489,33	14 775,27	3 285,95	128,6
Миколаївська обл.	26	8 763,83	11 465,28	2 701,44	130,8
Івано-Франківська обл.		7 822,76	10 302,71	2 479,95	131,7
Чернівецька обл.		4 324,17	5 789,74	1 465,57	133,9
Хмельницька обл.		8 915,77	11 989,43	3 073,66	134,5
Волинська обл.		6 427,04	8 848,21	2 421,17	137,7
Закарпатська обл.		6 392,36	9 068,80	2 676,44	141,9
Житомирська обл.		8 863,46	12 590,51	3 727,06	142,0
Львівська обл.		20 873,29	29 900,33	9 027,04	143,2

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене та показники місцевих бюджетів Волинської області упродовж останніх п'яти років, які співпали із завершенням в Україні реформи децентралізації та повномасштабною збройною агресією російської федерації, можна зробити наступні висновки:

- досягнення якісного життя для громадян України за рахунок створення інклюзивного, інноваційного та освіченого суспільства, в якому громадяни мають рівні права та можливості для розвитку свого таланту протягом життя відповідає європейським підходам для забезпечення розвитку та затверджено Національною економічною стратегією на період до 2030 року;

- можливості фінансувати заходи місцевого розвитку для територіальних громад в умовах воєнного стану є обмеженими у зв'язку із впливом на доходи місцевих бюджетів активних бойових дій та запровадженою в державі черговістю проведення видатків органами Держказначейства;

- інклюзивне зростання має більш широкі цілі порівняно із зростання валового внутрішнього продукту. Суттю інклюзивного зростання є розвиток людини, підвищення її добробуту, зниження рівня бідності і нерівності, залученість та активна участь людини в економіці;

- успішна реалізація цілей місцевого розвитку напряму пов'язана з обмеженими ресурсами місцевих бюджетів, обсяг яких сформувався після завершення реформи децентралізації в Україні;

- реформа децентралізації позитивно відобразилась на можливостях територіальних громад проводити капітальні видатки, які є складовою частиною видатків розвитку місцевих бюджетів. Спроможності територіальних громад забезпечувати потреби місцевого розвитку хоча і збільшились після завершення реформи, проте вони значно ускладнені в умовах збройної агресії російської федерації;

- упродовж останніх років в Україні зменшилась частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів за рахунок передачі на фінансування за рахунок коштів державного бюджету видатків на надання пільг та житлових субсидій населенню, державних соціальних допомог, а також видатків на оплату медичних послуг закладам охорони здоров'я за програмою медичних гарантій населенню;

- стримуючим фактором інклюзивного розвитку територіальних громад є збройна агресія російської федерації. Із наближенням територіальних громад до зони проведення воєнних дій доходи бюджетів, а отже і можливості для розвитку скорочуються.

Джерела та література

1. Інвестиційна діяльність регіону в умовах європейської інтеграції: ретроспективний аналіз та напрями активізації [Текст]: монографія. Марина Сергіївна Лугова, Ірина Олександрівна Цимбалюк, Наталія Володимирівна Павліха. Луцьк : Вежа-Друк, 2022.
2. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O., Kovshun N. E., Kotsan L. M. Conceptual Transformation Principles Of The Income Regulation System In Ukraine. Financial and credit activity: problems of theory and practice. №. 2 (25). 2018. Pp. 317–324. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/136837>.
3. Мокій А.І., Павліха Н.В., Науменко Н.С., Дацко О.І. Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку територіальних громад України, Регіональна економіка. 2018. № 4. С. 17–27.
4. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О. Науковий базис формування теорії інклюзивного розвитку регіону. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*: журнал. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. № 3 (23). С. 136–142.
5. Павліха Н. В., Хомюк Н. Л. Забезпечення конкурентоспроможності сільських територій в умовах децентралізації: Сучасний менеджмент економічних систем в координатах парадигми сталого розвитку: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. Одеський національний політехнічний університет (м. Одеса, 18 вересня 2019). Одеса: ОНПУ, 2019. С. 92–95.
6. Цимбалюк І. О. Генезис теорії інклюзивного розвитку регіону. *Причорноморські економічні студії*. Одеса, 2019. Вип. 47. С. 235–240.
7. Цимбалюк І. О. Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 340 с.
8. Желюк Т., Жуковська А. Джерела фінансового забезпечення інклюзивного розвитку територіальних громад. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 3. с. 183–202. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.183>.
9. Кожина А. В. Сутність та зміст поняття „інклюзивний місцевий розвиток. Міське самоврядування: 20-річні здобутки та подальший поступ : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Київ, 5 груд. 2017 р.) [упорядн. Г. Борщ, М. Кондратенко]. К. : НАДУ, 2018. С. 78–82.
10. Кожина А. В. Публічне управління інклюзивним місцевим розвитком: теорія, методологія, практика : моногр. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. 452 с.
11. Інклюзивний вимір розвитку міст – центрів ділової активності України: тенденції та перспективи : наукова доповідь НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2019. – 55 с. Режим доступу: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190301.pdf>.
12. Академічний тлумачний словник української мови / <http://sum.in.ua/s/miscevyj>.
13. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. №179. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.
14. Базиліук А. В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. с. 19–29. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2015_1_5.
15. Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Харків, 1–28 лютого 2020 р. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. с. 7-10. Режим доступу : https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2020konf/1-28_.pdf.
16. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: постанова Верховної Ради України від 4 жовтня 2019 року №188-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-IX#Text>.
17. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» (зі змінами): Закон України від 24 лютого 2022 року №2102-IX . Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
18. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» (зі змінами): постанова Кабміну від 9 червня 2021 року №590. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>.
19. Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: постанова Кабміну від 6 грудня 2022 року №1364. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text>.

References

1. Lugova, M. S., Tsymbaliuk, I. O., Pavlikha, N. V. (2022). Investment activities of the region in the conditions of European integration: retrospective analysis and ways of activation. Lutsk: Veza-Druck.

2. Pavlikha, N. V., Tsymbaliuk, I. O., Kovshun, N. E., Kotsan, L. M. (2018). Conceptual Transformation Principles Of The Income Regulation System In Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 2(25), 317–324. <http://fkd.org.ua/article/view/136837>
3. Mokiy, A. I., Pavlikha, N. V., Naumenko, N. S., Datsko, O. I. (2018). Institutional support for innovative development of territorial communities in Ukraine. *Regional Economy*, 4, 17–27.
4. Pavlikha, N. V., Tsymbaliuk, I. O. (2020). Scientific basis for the formation of the theory of inclusive regional development. *Economic Journal of the Lesya Ukrainka Eastern European National University*, 3(23), 136–142. Lutsk: Veza-Druck.
5. Pavlikha, N. V., Khomyuk, N. L. (2019). Ensuring the competitiveness of rural territories in the conditions of decentralization. In *Modern management of economic systems in the coordinates of the paradigm of sustainable development: Materials of the 1st International scientific and practical conference* (pp. 92–95). Odessa National Polytechnic University. Odessa: ONPU.
6. Tsymbaliuk, I. O. (2019). Genesis of the theory of inclusive regional development. *Black Sea Economic Studies*, 47, 235–240. Odessa.
7. Tsymbaliuk, I. (2019). Inclusive regional development in the context of financial decentralization: theory, methodology, practice. Lutsk: Vezha-Druck.
8. Zheliuk, T., Zhukovska, A. (2022). Sources of financial support for inclusive development of territorial communities. *Bulletin of Economics*, 3, 183-202. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.183>.
9. Kozhina, A. V. (2018). Essence and content of the concept of "inclusive local development". In H. Borsch & M. Kondratenko (Eds.), *Local self-government: 20 years of achievements and further progress: Materials of the scientific-practical conference with international participation* (Kyiv, December 5, 2017) (pp. 78-82). Kyiv: NADU.
10. Kozhyna A. V. *Public management of inclusive local development: theory, methodology, practice*. Kamianets-Podilskyi: TOV "Drukarstvo 'Ruta'", 2020. 452 p.
11. Inclusive dimension of development of cities - centers of business activity in Ukraine: trends and prospects: scientific report. National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of Regional Research named after M. I. Dolishnyi of NAS of Ukraine; scientific editor M.I. Melnyk. Lviv, 2019. 55 p. Available at: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190301.pdf>.
12. Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language. Available at: <http://sum.in.ua/s/miscvyj>.
13. On approval of the National Economic Strategy for the period up to 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.03.2021, No. 179. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.
14. Bazilyuk A.V., Zhulin O.V. Inclusive growth as a basis for socio-economic development. *Economics and Management in Transportation*. 2015. Vol. 1. pp. 19-29. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2015_1_5.
15. Inclusive development of the economy in the context of global challenges: materials of the international scientific-practical internet conference, Kharkiv, February 1-28, 2020. Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov. Kharkiv: KhNUUMG named after O. M. Beketov, 2020. pp. 7-10. Available at: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2020konf/1-28_.pdf.
16. On the Program of Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 188-IX dated October 4, 2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-IX#Text>.
17. On Approval of the Decree of the President of Ukraine "On the Introduction of Martial Law in Ukraine" (with amendments): Law of Ukraine No. 2102-IX dated February 24, 2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
18. On Approval of the Procedure for the Performance of the State Treasury Service's Powers in Special Mode in the Conditions of Martial Law" (with amendments): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 590 dated June 9, 2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>.
19. Some Issues of Forming a List of Territories where Military Operations are Being Conducted (Were Conducted) or Temporarily Occupied by the Russian Federation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1364 dated December 6, 2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text>.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2023 р.